

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.12

Віталій Ковальчук

доктор юридичних наук професор,
завідувач кафедри конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”

Ярина Богів

кандидат економічних наук,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”

ПРОБЛЕМА СУТНОСТІ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.25.223>

© Ковальчук В. Б., Богів Я. С., 2020

З’ясовано сутність народного суверенітету як правового феномену та запропоновано його авторське визначення для науки конституційного права. Доведено, що “народний суверенітет” є складним правовим поняттям, яке складається з двох взаємопов’язаних та взаємодоповнювальних елементів – “суверенітет” та “народ”, які формують цілісну правову категорію, яка одночасно є основоположним принципом сучасного конституціоналізму. Зміст народного суверенітету полягає у тому, що це сформована в процесі суспільного життя природна властивість народу володіти верховною, незалежною, установчою владою, яка виражає загальну волю кожного індивіда і реалізується у правах громадян, за їх безпосередньої участі, в межах наявної конституційної держави.

Ключові слова: народний суверенітет, національний суверенітет, конституційна держава, конституціоналізм, права людини, громадянство, суверенна влада, народ, нація.

Постановка проблеми. Протягом XX століття поняття “народний суверенітет” міцно укорінилося і в державно-правову, і політичну та історичну науки. До того ж у конституційному праві воно стало одним із фундаментальних. Поряд із цим, говорити про загальноприйнятну визначеність його змісту чи усталені чіткі його межі не доводиться. Потрібно констатувати, що в правовій науці так і не було вироблено більш-менш цілісну і неупереджену теорію народного суверенітету. Це можна пояснити різними гносеологічними та аксіологічними підходами до вирішення цього питання, з одного боку, а з іншого – історичними особливостями розвитку держави і суспільства та сучасними реаліями функціонування публічної влади в тій чи іншій країні.

Як засвідчує аналіз наукової літератури, присвяченої зазначеній проблемі, серед дослідників немає навіть більш-менш усталеного визначення поняття “народний суверенітет”. Більшість вчених акцентують увагу на інструментальній сутності народного суверенітету, яка вказує на володінні

народом політичних, соціально-економічних засобів для реалізації участі в управлінні суспільства та держави. Тоді опускається питання про підстави, обсяг та правові межі його реалізації. Це вимагає від наукової спільноти ще раз повернутися до суті та змісту народного суверенітету як складного правового феномену.

Аналіз дослідження проблеми. Поняття “народний суверенітет” та його ознаки неодноразово поставали як проблеми в зарубіжній та вітчизняній правовій теорії. Становлення класичного розуміння народного суверенітету пов’язане із правовими ідеями Й. Альтузія, Ж. Бодена, А. Гамільтона, Г. Гегеля, Е. Геллнера, Т. Гоббса, Г. Гроція, А. Дайсі, Л. Дюгі, Т. Джефферсона, Р. Ієринга, Г. Еллінека, А. Есмена, І. Канта, Г. Кельзена, Дж. Локка, К. Маркса, Ш.-Л. Монтеск’є, М. Оріу, Ж.-Ж. Руссо та інших.

Серед українських вчених юристів питання правової сутності та природи народного суверенітету вивчали: В. Гапотій, А. Заєць, М. Кармазіна, М. Козюбра, В. Людвік, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скаун, О. Скрипнюк, М. Цвік, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк. Їх праці сформуvalи теоретичну основу нашого дослідження.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз суті та змісту народного суверенітету як складного правового феномену і запропонувати його авторське визначення для науки конституційного права.

Виклад основного матеріалу. “Народний суверенітет” як категорія науки конституційного права характеризується певними якостями. Насамперед потрібно зазначити її комплексний характер, який виявляється в тому, що вона складається з двох взаємопов’язаних та взаємодоповнювальних елементів. Це власне “суверенітет” і складова, що його специфікує – “народний”. Тому дослідження цієї категорії, з одного боку, повинно передбачати аналіз обох елементів, а з іншого, – “народний суверенітет” розглядають як єдину категорію.

Зазначимо, що в політичному та юридичному лексиконі першим з’явилося поняття “державного суверенітету”, воно деякою мірою і стало підґрунтям для появи інших видів суверенітету. Так у свідомості європейців, починаючи з XVII століття, вкорінювалися поняття “держава” (state) і “суверенітет” (sovereignty). Ці поняття відображали тогочасні європейські реалії: на міжнародній арені поряд з імперією, вільним містом, графством чи герцогством поставали нові політичні гравці – суверенні держави. Цей процес пов’язують із укладенням Вестфальського мирного договору 1648 року, який заклав основи тогочасної міжнародної системи організації публічної влади та міждержавних відносин. У наступний період сфера застосування поняття “суверенітет” в Європі почала стрімко розвиватися. Зокрема, після подій Великої французької революції 1789 року, термін “національний суверенітет” стали застосовувати на рівні конституційного законодавства як Франції, так й інших нових суверенних держав. Натомість сучасний процес становлення демократичних правових держав нерозривно пов’язаний із поняттями “народовладдя” та “народного суверенітету”.

Утвердження народного (національного) суверенітету як політико-правового явища є складним процесом вольових зусиль суспільства на шляху становлення конституційної держави, в якій він зміг проявитися сповна. Його теоретичною основою стала доктрина конституціоналізму, яка окреслила конституційні межі функціонування державної влади та проголосила права та свободи людини найбільшою суспільною цінністю. Як зазначав М. Оріу, питання про суверенітет нації виникає тоді, коли, з одного боку, починає відчуватися необхідність обмеження абсолютного правління, а, з іншого – люди помічають, що існує певний встановлений порядок речей, якому влада повинна підкорюватися. Цей встановлений порядок ототожнюється з нацією, яка стає одночасно і володарем і підвладним. Державний суверенітет перетворюється на національний завдяки сукупності факторів: децентралізація і розподіл влади; поява писаних конституцій; формування доктрини прав людини [1, с. 582].

Коротко зупинимося на змісті поняття “суверенітет”, яке доволі повно представлене в довідковій та науковій літературі. Серед великої кількості визначень терміну “суверенітет” виділимо лише ті, що з нашого погляду більшою чи меншою мірою відображають його сутність загалом, безвідносно до певного його виду. Вважається, що ідея суверенітету зародилася у середні віки на території сучасної Франції. Термін “суверенітет” у перекладі з французької означає “верховна влада”. Його появу в політико-правовому дискурсі пов’язують із латинським словом “*supergaiteitas*” (від *supera* – *superior* – *superanitas* – *soveranitas*), що буквально означає вищий, найвищий, верховний. У середні віки ці терміни характеризували втілену у праві владу одних осіб (особи) над іншими, фізичну і / або правову здатність володіти чимось [2, 13–14].

Отож, “суверенітет”, перед усім, це верховенство та незалежність влади. У широкому сенсі це означає, що влада суверенна є вищою стосовно всіх інших носіїв влади і становить першоджерело усіх інших влад. Її незалежний характер проявляється через відсутність заперечення залежності від будь-кого, будь-чого та відсутність обмеження іншою владою. Верховенство і незалежність нерозривно пов’язані між собою і формують якісну суть цієї категорії.

Для поняття “народного суверенітету” суверенітет є визначальною якістю, яка вказує на верховенство, незалежність влади народу. Суверенітет є тією властивістю народу, яка є його невід’ємною складовою, без якої він не може існувати як цілісна, організована політико-правова спільнота. Цю властивість виражено через невідчужуване, неподільне і безумовне право народу на владу. Це право ґрунтується на первинності його статусу як суспільства. Влада виникла разом із людським суспільством і разом з ним пройшла довгий шлях становлення та розвитку. Вона коріниться в самій природі людини як суспільній істоті. Верховенство народного суверенітету зумовлює виключне право народу створювати державу, установлювати та змінювати її конституційний лад, обирати органи державної влади, контролювати їхню діяльність, і у разі узурпації влади, чинити опір нелегітимній владі. Більшість цих прав прямо передбачені конституціями європейських країн, або ж вони впливають зі змісту основоположного закону в процесі його розширеного, доктринального тлумачення.

Суверенітет – це властивість тільки тих суб’єктів, які здатні її набувати незалежно від інших. У разі суверенної влади народу, це також здатність установлювати стратегію та правила владарювання для себе та інших суб’єктів. У цьому контексті слушно видається думка Р. Циппеліуса, який, характеризуючи теоретичний зміст поняття народного суверенітету, звертається до класичної французької конституційної теорії і визначає його через діалектичний взаємозв’язок термінів “*pouvoir constituant*” та “*pouvoirs constitues*” (“влада, яка конститує” та “влада конституційована”) [3, с. 196].

Тобто влада може вважатися суверенною (*souveräner*) лише тоді, коли вона не виходить із будь-якої іншої влади. Згідно з демократичною теорією та ідеєю конституціоналізму джерелом конституційної влади має бути тільки народ, взятий у своїй цілісності, що означає, що він є єдино легітимним конституцієдавцем, тоді як усі інші влади в державі, зокрема й законодавча влада, виводять свої компетенції безпосередньо або опосередковано з конституції.

Такий установчий характер суверенної влади народу наявний у процесі творення держави та встановлення основоположних принципів її конституційного ладу. Це якість суверенної влади зокрема народу, яка проявляється вкрай рідко, лише в переломні періоди його історії. Вона жодною мірою не заперечує верховенство та незалежність влади самої держави, оскільки конституційна держава є безпосередньою формою реалізації влади народу. Більше того, як зазначає Ю. Ключковський, суверенітет народу та суверенітет демократичної правової держави, цим народом установлені, потрібно розглядати як різні прояви одного і того ж політико-правового явища [4, с. 16].

Нерідко суверенітет пов’язують ще з однією якістю – необмеженістю (абсолютністю) влади суверена. Саме про такий характер суверенної влади писав Ж. Боден та Т. Гобс. Абсолютність суверенітету наявна тоді, коли влада не знає жодних обмежень для проявів своєї могутності. Таке розуміння суверенітету далеке від європейських цінностей конституціоналізму та верховенства права.

Абсолютистський характер суверенітету (без різниці держави чи народу) означав би свавільність відповідної влади. Як слушно зазначає А. Крусян, “відірваність”, “звільнення” народу від права – шлях до безправ’я [5, с. 87]. Подібне твердження висловлює М. Козюбра, на думку якого “народ здійснює владу безпосередньо, але в формах і межах, визначених Конституцією [6, с. 112].

Таке розуміння підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, який у своїх рішеннях неодноразово вказував на те, що “Влада народу здійснюється у межах території держави у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України”. В одному з останніх своїх рішень від 26 квітня 2018 року Конституційний Суд України визнав неконституційним Закон України “Про всеукраїнський референдум” від 6 листопада 2012 року, який надавав громадянам України широкі законотворчі повноваження, зокрема з прийняттям Основного Закону та внесенням конституційних змін на всеукраїнському референдумі. Суд зокрема зазначив, що “народ, маючи суверенну прерогативу щодо здійснення установчої влади, водночас перебуває у визначених Конституцією України межах щодо порядку її здійснення”.

Друга складова поняття “народний суверенітет”, яка вказує на специфічний характер цього виду суверенітету – народ. Як зазначають науковці різних сфер суспільних знань (соціологи, політологи, юристи), поняття “нард” є збірним, загальним, а тому абстрактним [7, с. 283]. Враховуючи нормативний характер цієї правової конструкції, виникає необхідність у його конкретизації. Однак це породжує певні труднощі, які зумовлені як самою правовою природою цього суспільного феномену, так і тим, що у різні періоди часу правову категорію “народ” протиставляли чи навпаки отождествляли з іншою категорією – “нація”.

Розуміння правової природи народу безпосередньо пов’язане з питанням: народ є самостійним суб’єктом владних правовідносин чи лише сукупністю (колективом) громадян, кожен з яких наділений власною правосуб’єктністю? Ці два підходи щодо розуміння народу як правового феномену започатковали французькі мислителі та суспільно-політичні діячі XVIII століття Жан-Жак Руссо та Емануель-Жозеф Сієс. Так на переконання Ж.-Ж. Руссо, народ як носій суверенітету є сукупністю громадян, які формують “загальну волю” (*volonté commune*) в процесі особистого голосування. Суверенітет народу не може бути представлений, оскільки передаватися може лише влада, але не воля, тому суверенітет є невідчужуваним. Іншу концепцію запропонував Е. Сієс, який замінив “народ” Ж.-Ж. Руссо “нацією” – юридичною абстракцією, єдиним неподільним цілим, яке об’єднує усіх громадян, однак не зводиться до них, а діє від власного імені, тобто володіє власною правосуб’єктністю і є носієм національного суверенітету. Як абстрактний суб’єкт “нація” Е. Сієса може діяти лише через представництво.

Час різкого протиставлення суверенітету нації та суверенітету народу минув, адже таке протиставлення у сучасних політичних і правових реаліях не має жодних раціональних підстав. Якщо на початках формування національної конституційної держави, який припадає на кінець XVIII – XIX ст., це було виправдано, з метою запобігання встановлення як абсолютної монархії, так і диктатури більшості, то в сучасних умовах практичного втілення доктрини конституціоналізму, яка все більше набуває транснаціональних ознак, дискусія навколо цього питання втратила свою актуальність. Тому відмінності між народним та національним суверенітетами у сенсі Ж.-Ж. Руссо та Е. Сієса можна вважати такими, що мають історичне значення.

Ще один аспект співвідношення народного та національного суверенітетів пов’язаний із тим значенням терміну “нація”, яке застосовують у сфері етнополітики. У цьому разі до уваги беруть ту спільноту, яка становить основу легітимності держави. Нею вважають етнічне населення, що виникло на території сформованої держави (автохтони) і є носієм мови, релігії, звичаїв громадян (підданих) цієї держави. З ідеї національного суверенітету випливає, що не може бути визнана легітимною держава, нав’язана народові ззовні проти його волі. Ця ідея набула особливої актуальності в Європі у період формування національних держав (XIX ст.). Після утворення такої держави, вважає Е. Сміт, може йтися лише про політичну (територіальну) націю, щодо якої в правовій літературі все частіше застосовують термін “народ” [8, с. 224].

І хоча в західноєвропейській правовій традиції частіше звертаються до концепції національного суверенітету, на відмінну від країн пострадянського простору, враховуючи і Україну, де закріпився термін “народний суверенітет”, ці два поняття розглядають як нерозривно пов’язані. Це відображено в текстах багатьох конституцій. Так, у статті 3 Конституції Франції (1958 р.) визначено, що “національний суверенітет належить народу”. Детальніше це положення сформульовано в статті 1 Конституції Іспанії: “Носієм національного суверенітету являється іспанський народ – джерело влади”. Отже, на сьогодні в практичному застосуванні ці два терміни рівнозначні, а розбіжності між ними мають лише історичне значення.

Як вже зазначено, сучасна наука конституційного права не виробила єдиного підходу щодо розуміння категорії “народ”. Свідченням цього є такі його інтерпретації: народ – громадяни всіх національностей, що проживають на території даної держави; народ це сукупність фізичних осіб, підпорядкованих верховній владі; народ – це сукупність окремих осіб, що входять до складу держави, сукупність всіх членів держави, суб’єкт і об’єкт державної влади; народ – стійка сукупність людей, що історично сформувалася на певній території, має спільні, відносно сталі особливості мови і культури, а також осмислення своєї єдності й відмінності серед інших подібних утворень, що відображається у самоназві; народ – населення держави, тощо [9, с. 9]. Наведені визначення дають змогу виокремити специфічні ознаки, які характеризують “народ” як політико-правову категорію.

Отже, першою ознакою у характеристиці народу є народ як “спільнота” або “колективність”. Проблема співіснування людей і творення ними спільноти та суспільства є предметом науки соціології. Її висвітлено не в одному науковому дослідженні й, зокрема, в праці засновника класичної соціології Ф. Тьонніса “Про спільноту та суспільство”, в якій проведено детальний аналіз факторів, які впливають на формування нового соціального буття людини [10, с. 262]. Ця проблема не оминула наукового інтересу правознавців, які вказують на те, що одним із таких факторів може слугувати спільне походження індивідів, мова, культура, територія. Так С. Дністрянський в своїй роботі “Загальна наука права і політики” пише про те, що: “Народ є витвір історичного процесу в боротьбі проти територіальної самовлади держави. Він заснований на трьох основних чинниках: натурі (спільне родове походження), культурі й території. Історія витворила гармонію цих елементів, зводячи їх до спільного знаменника під гаслом національної ідеї” [11, с. 31]. Потрібно зауважити, що вчений ототожнював поняття “народ” та “нація”. Окремо в науковій літературі акцентовано увагу на тому, що народ – це духовна спільнота, яка складає одне ціле не лише з наявних у даний час людей, але й багатьох попередніх та наступних поколінь. Як влучно висловився один із засновників науки етнополітики Р. Челлен: “Народ – поняття, протягне у часі” [12, с. 152].

Наступною ознакою народу є його приналежність до політичного союзу (держави) – народ як “політична спільнота” чи, як його ще називає Р. Моль, “сукупність всіх членів держави”. Народ (нація) є основою будь-якої держави. Більше того, держава є результатом вольових прагнень народу. Як народ не може існувати без держави, так і держава не можлива без народу [13, с. 91]. Держава, засновником якої є народ, це політична організація влади, основною ціллю якої є забезпечення інтересів і потреб її громадян. У межах держави “народ – спільнота” набуває вищого свого розвитку, “втілення ідеї розуму, свободи і права” [14, с. 291]. З цією метою держава набуває суверенної влади у вигляді повноважень, обсяг яких визначає народ. Конституція своєю чергою є тим установчим актом, в якому закріплені межі функціонування державної влади, а також права та обов’язки громадян держави.

На першому етапі свого становлення держава як політична спільнота виражена у формі національної держави, або “нації – держави”. Це політичний союз, який в основі своїй є моно-етнічним. Саме на таких засадах формувалася більшість суверенних держав у період XVIII–XIX століття, виключення становлять США та Швейцарія, які з перших років здобуття суверенітету задекларували себе як поліетнічні союзи. Для таких держав нація, яку формували корінні народи, становила легітимуючу основу державної влади. В силу певних історичних процесів (розширення

держави завоюванням чужих територій, укладенням міждержавних союзів і т. д.) до складу національної держави потрапляли представники інших народів. Це, на думку Р. Челлена, призвело до конфлікту двох принципів – національної ідентичності та лояльності. На основі першого принципу формувалася національна (моноетнічна) держава, на основі другого – багатонаціональна (поліетнічна), перший став основою згуртування в середині держави для нації, другий – для народу [15, с. 155–159]. Незважаючи на те, що такий конфлікт призвів до багатьох трагічних сторінок історії, зокрема, расової нетерпимості, в мультикультуралістичному варіанті він сприяв виробленню принципу толерантності у відносинах між тими націями, які були довгий час чужими одна одній.

Вищою формою організації народу є “правова спільнота” чи “спільнота правосвідомих громадян”. Це спільнота, в якій принцип верховенства права та пріоритетності прав та свобод людини стає визначальним у процесі функціонування суспільства та держави. Для такого політико-правового утворення не лише формально-юридичні, а, насамперед, сутнісно-правові відносини, вектор розвитку суверенної конституційної держави. В цьому сенсі, як наголошує Б. Чичерин, терміном “народ” описують не просто будь-яку сукупність громадян, яку інколи тлумачать як некеровану масу, яку легко підбурити і яка піде на будь-що аби тільки задовольнити свої миттєві пристрасті [16, с. 66]. Критикуючи саме таке розуміння поняття “народ” П. Шванебах писав: “якщо ми тлумачитимемо народ саме так, то тоді це слово позбавлене реального значення... це багатоманітний, різнорідний мурашник, який займає певну територію, в якому немає ні свідомого самовизначення, ні думки, ні волі”. Народ – це така спільність людей, в якій вільні громадяни погоджуються слідувати справедливим правовим законам, які є вищими як за інтереси держави, так і за тимчасові потреби самих громадян [17, с. 29]. Саме з цієї позиції до визначення цього поняття підходять й сучасні науковці.

Народ – це суспільство з високим рівнем громадянської правосвідомості, яка відкидає будь-яку нетерпимість до інших, зокрема расову. Як слушно зазначає Б. Барбер: “бути громадянином означає брати участь у певному усвідомленому способі буття, що припускає усвідомлення існування інших і залучення до спільної діяльності разом з ними” [18, с. 261]. У цьому контексті Ю. Габермас говорить про перехід “від народу, пов’язаного з народним духом, до нації громадян”. Це означає, наголошує німецький вчений, що між громадянами однієї державно-правової структури, кожному гарантується право залишатися іншим і зберігати свою особисту автономію [19, с. 194–200].

Визначальним для розуміння сутності “народ” є поняття “громадянства”, під яким слід розуміти стійкий правовий зв’язок між особами всіх національностей (політичною нацією) та державою, який породжує спільні права та обов’язки. Таке співвідношення етнічної нації та народу (політичної нації) на момент уконституювання держави яскраво виражене в преамбулі Конституції України: “Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення..., приймає цю Конституцію” [20]. Подібне визначення народу у ч. 2 ст. 1 Конституції Азербайджану (1995 р.): “Народ Азербайджану складається із громадян Азербайджанської Республіки, що проживають на території Азербайджанської Республіки та за її межами...” [21]. Близькими за формулюванням є ст. 56 Конституції Естонії (1992 р.): “Верховну державну владу народ здійснює через громадян, що мають право голосу...” [22]. У ст. 2 Конституції Республіки Македонія (1991 р.) зазначено: “В Республіці Македонія суверенітет виходить від громадян і належить громадянам” [23].

Отож, народ є складним політико-правовим феноменом, який пройшов певну еволюцію від звичайної спільноти до суспільства правосвідомих громадян. На різних етапах історичного розвитку та чи інша класифікуюча ознака народу мала першочергове, визначальне значення. У сучасних умовах всі вищезазначені ознаки є невід’ємними складовими цього суспільного феномену.

Його можна охарактеризувати як історично сформована спільність людей із високим рівнем політичної організації та правової культури. Невід'ємною, невідчужуваною властивістю народу є суверенітет.

Висновки. Підсумовуючи все зазначене вище, є всі підстави стверджувати:

1. Суверенна влада народу коріниться в самій природі людини, яка володіючи особистою свободою, одночасно є істотою суспільною. Вона є тим стрижнем, який об'єднує людей в одне ціле, робить із хаотичної маси єдине співтовариство, котре має свої особисті інтереси та волю до спільного життя.

2. Суверенітет є визначальною якістю, яка вказує на верховенство, незалежність та установчий (констатуючий) характер влади народу. Він є тією властивістю народу, яка є його невід'ємною складовою.

3. Народ – історично сформована спільність людей із високим рівнем політичної організації та правової культури, невід'ємною властивістю якого є суверенна влада.

4. Суверенітет народу як окремого суб'єкта правовідносин можна забезпечити лише за активної участі у реалізації своїх прав кожної особи як через представницькі органи, так і безпосередньо.

5. Суверенітет обумовлює виключне право народу створювати державу, установлювати та змінювати її конституційний лад, обирати органи державної влади, контролювати їхню діяльність, і у разі узурпації влади, чинити опір нелегітимній владі.

6. Народний суверенітет як політико-правове явище утвердилося в процесі історичного розвитку суспільства, завдяки його вольовим зусиллям на шляху становлення конституційної держави, і може бути реалізований лише в межах конституційного та легітимного правопорядку.

Отже, поняття “народний суверенітет” можна визначити так – це сформована в процесі суспільного життя природна властивість народу володіти верховною, незалежною, установчою владою, яка виражає загальну волю кожного індивіда і реалізується у правах громадян, за їх безпосередньої участі, в межах наявної конституційної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ориу М. Основы публичного права // пер. с фр.; под ред. Е. Пашуканиса, Н. Челяпова. М.: Издательство коммунистической академии, 1929. 582 с.
2. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики (конституційно-правовий аспект): моногр. – К.: ВЦ “Академія”, 2013. 558 с.
3. Циппеліус Р. Філософія права. К.: Тандем, 2000. С. 196.
4. Ключковський Ю. Б. Суверенітет: держави, нації чи народу? . Публічне право. 2013. № 3. 16 с.
5. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. К.: Юрінком Інтер. 560 с.
6. Козюбра М. Щодо необхідності визначення предмету референдуму. Вибори та демократія. 2006. № 4. С. 112.
7. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекцій. М.: Юрид. лит. 1997. 283 с.
8. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашука. К.: Основи, 1994. 224 с.
9. Людвік В. Д. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 “теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень”. Харків, 2009. 13 с.
10. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття чистої соціології. К.: Дух і літера. 2005. 262 с.
11. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – Прага: Наклад українського університету в Празі, 1923. С. 31.
12. Челлен Рудольф. Государство как форма жизни. М.: РОССПЭН., 2008. 173 с.
13. Моль Р. Энциклопедия государственных наук: соч. / пер. А. Попов. СПб.: Издание М. О. Вольфа, 1868. 591 с.
14. Гегель Г. В. Философия права. М.: Мысль, 1990. С. 291.
15. Челлен Рудольф. Государство как форма жизни. М.: РОССПЭН., 2008. С. 155–159.
16. Чичерин Б. Н.

Философия права. Санкт-Петербург: Наука, 1998. 344 с. 17. Шванебах П. Х. О народном представительстве. К.: Тип. Т-ва И. Н. Кушерева, 1909. С. 29. 18. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. Демократія: антологія / упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. 261 с. 19. Хабермас Ю. Политические работы / пер. с нем. Б. Скуратова. М.: Праксис, 2005. С. 194–200. 20. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. 21. Конституция Азербайджанской Республики. URL: <https://static2.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTg5MDMvMDkvY3dodDN2dzF0X0tvbnN0dXRpc3lhX1JlVUy5wZGYiXV0?sha=83f38924a4086483>. 22. Конституция Эстонской республики. URL: <https://president.ee/ru/republic-of-estonia/constitution-of-the-republic-of-estonia/index.html>. 23. Конституция Республики Македония. URL: http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/makedon_constitut.html. 24. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). К.: Москаленко О. М., 2018. С. 18. 25. Конституция Королевства Испании / Конституции зарубежных государств. Учебное пособие. 2-е изд., исправ. и доп. М.: Издательство БЕК, 1997. С. 297–354. 26. Кармазіна М. С. Суверенітет: еволюція тлумачення поняття та розвитку явища. Наукові записки. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. № 3 (65). С. 174. 27. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом) // Офіційний вісник України. 2005. № 11. С. 2605. 28. Рішення Конституційного Суду України від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 (справа щодо відповідності (конституційності) Конституції України Закону України “Про всеукраїнський референдум”) // Вісник Конституційного Суду України. 2018. № 3. С. 94.

REFERENCES

1. Oryu M. **Osnovy publichnoho prava** [Fundamentals of public law] // per. s fr.; pod red. E. Pashukanysa, N. Cheliapova. M.: Yzdatelstvo kommunysticheskoi akademyy, 1929. 582 p. 2. Kuian I. A. **Suverenitet: problemy teorii i praktyky (konstytutsiino-pravovyi aspekt)** [The problems of theory and practice (constitutional and legal aspect)]: monohrafiia. K.: VTs “Akademiia”, 2013. 558 p. 3. Tsypelius R. **Filosofii prava**. [Philosophy of law]. K.: Tandem, 2000. P. 196. 4. Kliuchkovskiy Yu. B. **Suverenitet: derzhavy, natsii chy narodu?** [Sovereignty: states, nations or peoples?]. Publichne pravo. 2013. No. 3. 16 p. 5. Krusian A. R. **Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm** [The modern Ukrainian constitutionalism]: monohrafiia. K.: Yurinkom Inter. 560 p. 6. Koziubra M. **Shchodo neobkhdnosti vyznachennia predmetu referendumu. Vybory ta demokratiia** [On the need to determine the subject of the referendum. Elections and democracy]. 2006. No. 4. P. 112. 7. Atamanchuk H. V. **Teoriia hosudarstvennoho upravleniia** [The theory of government]: kurs lektsii. M.: Yuryd. lyt. 1997. 283 p. 8. Smit Antoni D. **Natsionalna identychnist** [The national identity] / Per. z anhl. P. Tarashchuka. K.: Osnovy, 1994. 224 p. 9. Liudvik V. D. **Pryntsyp narodnoho suverenitetu v istorii polityko-pravovoi dumky, teorii prava ta politychnii praktytsi** [The principle of the national sovereignty in the history of political and legal thought, theory of law and political practice]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yur. nauk: spets. 12.00.01 “teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh ta pravovykh vchen”. Kharkiv, 2009. 13 p. 10. Tonis F. **Spilnota ta suspilstvo. Osnovni poniattia chystoi sotsiologii** [Community and society. Basic concepts of pure sociology]. Kyiv: Dukh i litera. 2005. 262 p. 11. Dnistrianskyi S. **Zahalna nauka prava i polityky** [The general science of law and politics]. Praha: Naklad ukrainskoho universytetu v Prazi, 1923. P. 31. 12. Chellen Rudolf. **Hosudarstvo kak forma zhyzny** [The state as the form of life]. M.: ROSSPЭN., 2008. 173 p. 13. Mol R. **Энцыклопедыя hosudarstvennykh nauk** [Encyclopedia of State Sciences]: soch. / per. A. Popov. SPb.: Yzdanye M. O. Volf, 1868. 591 p. 14. Hehel H. V. **Fylosofiia prava** [The philosophy of law]. M.: Mysl, 1990. P. 291. 15. Chellen Rudolf. **Hosudarstvo kak forma zhyzny** [The state as the form of life]. M.: ROSSPЭN., 2008. P. 155–159. 16. Chycheryn B. N. **Fylosofiia prava** [The philosophy of law]. Sankt-Peterburh: Nauka, 1998. 344 p. 17. Shvanebakh P. Kh. **O narodnom predstavytelstve** [About the people's representation]. K.: Typ. T-va Y. N. Kusherev, 1909. P. 29. 18. Barber B. **Sylna demokratiia : polityka uchasytskoho typu. Demokratiia** [The strong democracy: participatory type politics]: antolohiia / uporiad. O. Protsenko. K.: Smoloskyp, 2005. 261 p. 19. Khabermas Yu. **Polytycheskye raboty** / per. s nem. B. Skuratova. M.: Praksys, 2005. P. 194–200. 20. **Konstytutsiia Ukrainy** [The Constitution of Ukraine]: Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996.

No. 30. St. 141. 21. **Konstytutsiya Azerbaidzhanskoi Respublyky** [Constitution of the Azerbaijan Republic]. URL: <https://static2.president.az/media/W1siZiIsIjIwMTgvMDMvMDkvY3dodDN2dzF0X0tvbnN0dXRpc3lhX1JVUy5wZGYiXV0?sha=83f38924a4086483>. 22. **Konstytutsiya Ėstonskoi Respublyky** [Constitution of the Republic of Estonia]. URL: <https://president.ee/ru/republic-of-estonia/constitution-of-the-republic-of-estonia/index.html>. 23. **Konstytutsiya Respublyky Makedoniyi** [Constitution of the Republic of Macedonia]. URL: http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/makedon_constitut.html. 24. **Konstytutsiia Frantsuzkoi Respubliki** [The Constitution of French Republic] (z peredmovoiu Volodymyra Shapovala) / V. M. Shapoval. K.: Moskalenko O. M., 2018. P. 18. 25. **Konstytutsiya Korolevstva Yspanyy** [The Constitution of the Kingdom of Spain] / Konstytutsyy zarubezhnykh hosudarstv. Uchebnoe posobie. 2-e yzd., ysprav. y dop. M.: Yzdatelstvo BEK, 1997. P. 297–354. 26. Karmazina M. S. **Suverenitet: evoliutsiia tlumachennia poniattia ta rozvytku yavlyshcha. Naukovi zapysky** [Sovereignty the evolution of the interpretation of the concept and the development of the phenomenon. Scientific notes]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 2013. No. 3 (65). 174 p. 27. **Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 5 zhovtnia 2005 roku No. 6-rp/2005(sprava pro zdiisnennia vlady narodom)** [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 6 October 2005 No. 6-rp / 2005 (Case of the exercise of power by the people) // Official Journal of Ukraine. 2005. No. 11. P. 2605.] // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2005. No. 11. P. 2605. 28. **Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26 kvitnia 2018 roku No. 4-r/2018 (sprava shchodo vidpovidnosti (konstytutsiinosti) Konstytutsii Ukrainy Zakonu Ukrainy “Pro vseukrainskyi referendum”)** [Decision of the Constitutional Court of Ukraine of April 26, 2018 No. 4-r / 2018 (case of conformity (constitutionality) of the Constitution of Ukraine to the Law of Ukraine “On All-Ukrainian Referendum”) // Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine. 2018. No. 3. P. 94] // Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2018. No. 3. P. 94.

Дата надходження 21.01.2020 р.

Віталій Ковальчук, Ярина Богив

ПРОБЛЕМА СУЩНОСТИ НАРОДНОГО СУВЕРЕНИТЕТА И ЕГО ОПРЕДЕЛЕНИЕ В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ

Выяснено сущность народного суверенитета как правового феномена и предложено его авторское определение для науки конституционного права. Доказано, что “народный суверенитет” является сложным правовым понятием, которое состоит из двух взаимосвязанных и взаимодополняющих элементов – “суверенитет” и “народ”, которые формируют целостную правовую категорию, которая одновременно является основополагающим принципом современного конституционализма. Содержание народного суверенитета заключается в том, что это сложившаяся в процессе общественной жизни природное свойство народа владеть верховной, независимой, учредительной властью, выражает общую волю каждого индивида и реализуется в правах граждан, при их непосредственном участии, в рамках существующей конституционной государственности.

Ключевые слова: народный суверенитет, национальный суверенитет, конституционное государство, конституционализм, права человека, гражданство, суверенная власть, народ, нация.

Vitaliy Kovalchuk

Dr. of Law, the Honored worker of Education of Ukraine
Chair of the Department of Constitutional and International Law
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
of Lviv Polytechnic National University

Yaryna Bohiv

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of
Constitutional and International Law
of Lviv Politechnic National University

**THE PROBLEM OF THE NATURE OF PEOPLE'S SOVEREIGNTY
AND ITS DEFINITION IN THE CONSTITUTIONAL LAW**

The essence of people's sovereignty as a legal phenomenon is clarified and its author's definition for the science of constitutional law is proposed. It is proved that "people's sovereignty" is a complex legal concept that consists of two interrelated and complementary elements – "sovereignty" and "people", which form a coherent legal category, which is at the same time the fundamental principle of modern constitutionalism. The content of people's sovereignty is that it is formed in the process of public life natural attribute of the people to possess a supreme, independent, constitutive power, which expresses the universal will of each individual and is realized in the rights of citizens, with their direct participation, within the existing constitutional state.

Key words: people's sovereignty, national sovereignty, constitutional state, constitutionalism, human rights, citizenship, sovereign power, people, nation.